

Ressenyes

LATOUR, Bruno

Politics of Nature. How to bring the sciences into democracy

Traduït per Catherine Porter

Londres: Harvard University Press, 2004

Fill d'una família de viticultors de la Borgonya francesa, Bruno Latour nasqué a Beaune l'any 1947. Cursà estudis de filosofia a Dijon i d'antropologia a la Costa d'Ivori, mentre hi feia el servei militar. Fou en aquest país africà on començà a mostrar interès per l'antropologia del coneixement i on també féu una coneixença cabdal per al seu esdevenidor. Latour hi conegué un dels fundadors de l'aleshores jove camp de recerca de la neuroendocrinologia, Roger Guillemin, borgonyó com ell de Dijon, que el 1977 rebria el premi Nobel de Medicina. Guillemin li proposà de dur a terme un estudi etnogràfic sobre la recerca científica al seu laboratori, el Jonas Salk d'Estudis Biològics de La Jolla, a Califòrnia. Latour hi romangué un parell d'anys, de 1975 a 1977, amb el suport de beques Fullbright i de l'OTAN. Fruit d'aquesta estada de recerca, en fou la publicació, l'any 1979, conjuntament amb el sociòleg de la ciència Steve Woolgar, autor de *Laboratory Life: The social construction of scientific facts* (traduït més tard al castellà com *La vida en el laboratorio: la construcción de los hechos científicos*). Latour i Woolgar, de forma remarcablement inno-

vadora, proposaven analitzar l'activitat científica des d'una perspectiva antropològica, que esdevingué força heterodoxa i polèmica. Esbossaven l'activitat científica com un sistema de creences, tradicions orals i pràctiques culturals, i no pas com un procediment o un seguit de principis. És a dir, els objectes d'estudi científic són construïts socialment dins el laboratori i no tenen gaire sentit fora d'aquest. Latour es consagrava, doncs, com un sociòleg d'alta volada.

Llibres seus posteriors han continuat assolint una ressonància remarcable. En destaco un parell: *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society* (1987), que s'ha traduït al castellà amb el títol *Ciencia en acción: cómo seguir a los científicos e ingenieros a través de la sociedad*; i *Nous n'avons jamais été modernes: essai d'anthropologie symétrique* (1991), traduït amb el títol *Nunca hemos sido modernos: Ensayo de antropología simétrica*, en els quals continuà analitzant el procés de construcció social de la recerca científica.

Bruno Latour s'ha convertit en un dels sociòlegs de la ciència més brillants i influents de les darreres dècades. En l'ac-

tualitat, és professor al prestigiós Centre de Sociologia de la Innovació, de l'École National Supérieure des Mines, a Paris, i també ha estat en diversos períodes professor visitant a la Universitat de Califòrnia, San Diego; a la London School of Economics, i al Departament d'Història de la Ciència de la Universitat de Harvard. Latour fa trenta anys que estudia la construcció social de l'activitat científica. Michel Callon i ell han suggerit, fruit del seu treball conjunt a l'École des Mines, una manera alternativa de fer sociologia, l'anomenada «teoria de l'actor xarxa» (*Actor Network Theory*). Es tracta d'un enfocament interdisciplinari als estudis de ciència i tecnologia. Així doncs, Latour s'ha dedicat a explorar la pràctica científica en diferents àmbits (religió, art, tecnologia, salut, dret, política, gestió, etc.), bo i desenvolupant aquest enfocament alternatiu. Fruit del seguiment que ha dut a terme d'un conjunt de conflictes ambientals, fou la publicació, l'any 1999, del seu darrer llibre: *Politiques de la nature: Comment faire entrer les sciences en démocratie*, del qual en celebrem la recent traducció a l'anglès amb el títol *Politics of nature: How to bring the sciences into democracy*, que és el treball que ens ocupa a continuació.

Latour, en aquest llibre, aplica, doncs, el seu enfocament particular a l'ecologia política, i es cabussa de ple en un dels debats més candents i interessants de les ciències socials, i, particularment, en l'àmbit ambiental: realisme versus construccionisme social. Aquest és un llibre, com diu el mateix autor, sobre filosofia política de la natura, sobre epistemologia política. Bruno Latour hi raona que les nocions d'*ecologia* i *política* han evolucionat de tal manera al llarg de la història que l'intent de simplement juxtaposar totes dues nocions no és viable, malgrat que sigui el que l'ecologia política ha preconitzat fins ara. Aquesta juxtaposició impossible, atès que els dos termes no han estat repensats per integrar-se,

ha provocat que l'ecologia política no hagi dut a terme el que prometia. Així, en aquest punt, l'autor es pregunta «Què hem de fer amb l'ecologia política?». Latour proposa abandonar aquesta juxtaposició i analitzar amb més deteniment les pràctiques empíriques de l'ecologia política. L'autor considera clau repensar les categories de natura, política i ciència.

En el primer capítol del llibre, Latour analitza la categoria de natura i proposa que l'ecologia política la deixi anar. És a dir, l'autor defensa que la natura no és una porció de la realitat, sinó el resultat d'una divisió política entre objecte i subjecte, que l'autor anomena *bicameralisme* i que considera típica de la cultura moderna occidental. Aquest sistema bicameral es caracteritza per entendre les persones com ens que tenen capacitat discursiva, però no autoritat, i la natura com ens que té autoritat, però que no posseeix capacitat discursiva. Latour planteja superar aquesta dicotomia bo i entenent així l'actual crisi ecològica, més que com una crisi de la natura, com una crisi d'objectivitat. L'autor proposa agrupar els humans i els no humans en una mateixa entitat, que anomena *col·lectiu*; així com també proposa considerar que hi ha una multiplicitat de natures, és a dir, un *plurivers*. D'aquesta manera, natura i societat són enteses com a formes d'organització social i no pas com a parts de la realitat. Aquest divisió, considera l'autor, no duu enlloc més que a la paralització de la democràcia. Cal convocar, doncs, el col·lectiu per tal d'anar més enllà del sistema bicameral, cal construir la *república*, és a dir, cal reconstruir *allò públic*.

En el capítol següent, Latour es planteja la qüestió: «Com es pot agrupar el col·lectiu?». Per a fer-ho, no és factible senzillament ajuntar els objectes i els subjectes. Aquest sociòleg contempla que la convocatòria del col·lectiu ha d'afrontar tres dificultats. La primera dificultat es refereix al *discurs*. Atès que el col·lectiu està format per ens capaços de parlar, l'au-

tor es qüestiona qui pot *parlar*. En aquest sentit, Latour, per tal de mostrar la futilitat de la divisió, posa en dubte d'igual manera tant la capacitat dels científics de parlar en nom dels no humans, com dels polítics per parlar en nom dels humans. La segona dificultat està relacionada amb la capacitat d'actuar. L'autor problematitza tant la concepció tradicional d'objectes muts com la de subjectes discursius, altre cop per tal de demostrar la banalitat de la divisió, bo i defensant els subjectes d'una reificació i els objectes d'una construcció social. Latour considera que cal parar esment en les associacions d'humans i no humans, és a dir, en els *actants*. Finalment, la darrera dificultat ve de com és possible construir un col·lectiu viable. Latour considera que el col·lectiu està format de *proposicions* que exposen els actants en associar-se. Així doncs, per tal de convocar el col·lectiu, no s'ha de considerar la natura i la societat, cal considerar si les proposicions estan més o menys ben articulades. Les proposicions ben articulades seran hàbits i no essències. Si es convoca el col·lectiu, en vindrà la pau social, la democràcia.

En el tercer capítol, Latour assenyalava que, a fi de convocar el col·lectiu, és necessària una nova divisió de poders, diferent de la que proposa l'*antiga Constitució*, que només presenta desavantatges, tal com l'autor demostra. Cal anar més enllà de la tradicional separació entre *fets* i *valors*, per tal d'evitar el risc d'unificació, de totalització, com la noció de natura pot suggerir. La noció de col·lectiu, com diu l'autor, «no significa, u sinó qualsevol cosa excepte dos». La diferència entre el col·lectiu que s'ha de formar i les nocions tradicionals depèn de la capacitat en no donar-se pressa per unificar-se. Les associacions d'humans i no humans formen les proposicions que el col·lectiu ha d'articular entre elles. Cal, però, una nova diferenciació, a fi d'evitar les dreceres que fa que les decisions basades en l'antiga separació entre natura i

societat siguin il·legítimes. L'autor, doncs, proposa una nova separació de poders per representar el col·lectiu: el *poder de tenir en compte* (cambra alta) i el *poder de posar en ordre* (cambra baixa). El primer conserva dels fets el requisit de *perplexitat* (necessitat d'una realitat externa), i dels valors, el requisit de *consulta* (necessitat de rellevància). El segon manté dels valors el requisit de la *jerarquia* (necessitat de publicitat), i dels fets, el requisit de la *institució* (necessitat de tancament).

Al quart capítol, l'autor presenta les set tasques que s'han de dur a terme per tal que les dues cambres del col·lectiu funcionin: perplexitat, consulta, jerarquia, institució, separació de poders, escenificació del conjunt i, finalment, el poder de dur a terme. Latour designa també el rol que les quatre habilitats que considerem han de realitzar en cada una de les tasques: científics, polítics, economistes i moralistes.

Al darrer capítol, Latour remarca la importància de la setena tasca, que considera un tercer poder, el poder de dur a terme, que planteja novament la qüestió del rol de l'estat en la composició d'un món comú. L'estat de l'ecologia política ha de basar-se en la qualitat de posar en pràctica l'experimentació col·lectiva. En aquesta setena tasca, hi ha una nova habilitat que, segons l'autor, és considerada clau, a fi de compatibilitzar les ciències i la democràcia, per tal de possibilitar la pau. Es tracta de l'exercici de la *diplomàcia*. Latour planteja, doncs, anar més enllà de les institucions modernes basades en el *mononaturalisme* i el *multiculturalisme*. Latour proposa la noció de *multinaturalisme*, és a dir, un complex col·lectiu determinat no pas per experts de fora que clamen tenir la raó absoluta, sinó per diplomats flexibles i oberts a l'experimentació.

Politics of Nature és un llibre ambiciós que esdevé, sens dubte, una contribució important per a les ciències socials i, en concret, per a la sociologia ambiental. El

seu intent de trobar un punt entremig entre el construccionisme social i el realisme, amb la metafísica experimental que proposa, és una tasca complexa en la qual s'hi ha empantanegat més d'un. Malgrat tot, Latour demostra una gran gosadia, ja que no només descriu, sinó que, a més a més, prescriu.

Latour desgrana magistralment la seva crítica a les categories modernes de natura, política i ciència, i, ultra això, convenc. No obstant això, quan tracta de prescriure, tota la seva crítica incisiva i mordent es fon com les ales d'Ícar, i cau dòcilment als peus de les institucions modernes, que acaba legitimant en les seves recomanacions. Comença bo i reclamant una problematització, una reconceptualització, de categories donades per fetes (ciència, política i natura), tot mostrant els perills d'acumulació de poder que això pot comportar; i, malgrat això, a la segona part del llibre, quan prescriu, raona amb l'absència de poder típica dels liberals. Malgrat la seva crítica inicial, finalment enforteix, en les seves recomanacions, el rol dels científics, polítics i

economistes moderns. A més a més, tampoc no entra a avaluar el rol de les persones no especialistes (*laypersons*), ni tampoc la capacitat d'influència diferent dels diversos actants que es puguin articular, fet que pot influir en gran manera en el col·lectiu que es convoqui. No aprofundeix, tampoc, com s'ha de dur a terme la transició cap al sistema que ell planteja. Tampoc no parla sobre com es genera el fort sentit de col·lectiu que sembla imprescindible per tal de dur a terme la metafísica experimental que proposa. Sorprèn, doncs, fent servir termes geològics, la falla que hi ha entre la fase de crítica i la prescriptiva d'aquest llibre. Malgrat tot, s'ha de valorar que és un terreny molt complex on es mou Latour, i com sempre ho fa amb coratge, rigor i rellevància. Es recomana, així, la lectura d'aquest llibre com un exercici estimulante en el qual traspuen els reptes principals que ha d'afrontar l'ecologia política.

Feliu López i Gelats

Universitat Autònoma de Barcelona
feliu.lopez.gelats@uab.es

GARCÍA, Ernest

Medio ambiente y sociedad. La civilización industrial y los límites del planeta
Madrid: Alianza Editorial, 2004. 356 p.

La sociología ambiental española cuenta con pocas figuras destacadas y cuya labor tenga una verdadera proyección internacional. No obstante, el trabajo que aquí se presenta de Ernest García constituye una de esas grandes y necesarias excepciones que confirma la regla, ya que se erige como una de las más importantes aportaciones de la sociología española realizadas hasta el momento. El eje central de la obra lo marcan las interrelaciones entre sociedad y naturaleza, a partir del cual se desgranar en qué modo la naturaleza habilita y restringe el desarrollo de la sociedad, y cómo la sociedad concibe

y utiliza la naturaleza para sus propios propósitos. Estas relaciones se explican en clave de conflicto, ya que, al parecer, la sociedad humana no acaba de comprender muy bien el funcionamiento ni de una ni de otra, lo que da lugar a la «crisis ecológica».

García destaca la falta de consenso en los análisis sobre los orígenes y las consecuencias de tal crisis. Por ello, el libro aborda el conflicto «ecológico-social», aquél que tiene lugar cuando un grupo o colectivo humano percibe que se produce una situación de sobreexplotación de recursos o de contaminación excesiva y

no sabe cómo abordarla. Es importante observar el potencial de cambio social que abren estos conflictos, y cuyo contenido no se circunscribe a la dimensión material, ya que suscita también cuestiones y transformaciones de carácter cultural. El choque de distintas concepciones del mundo, cosmovisiones o *worldviews*, entre una visión «ecologista» y otra más «productivista» es tanto causa como efecto de la crisis ambiental.

La conciencia ambiental y los conflictos culturales asociados a la crisis ecológica han ido evolucionando de forma pareja a nuestra capacidad por comprender las relaciones entre sociedad y naturaleza. En este sentido, el libro dedica sus primeros capítulos al análisis de los desarrollos más relevantes y de los vínculos entre las ciencias sociales y las ciencias naturales, pues son éstos los instrumentos —necesarios aunque no suficientes— a través de los cuales logramos concebir y explicar tanto la sociedad como la naturaleza. Este repaso ofrece una concepción sistémica de las ciencias ambientales, comenta los orígenes de la sociología ambiental y esboza unos postulados generales de una posible sociología ecológica, ésta última ciertamente aún por desarrollar.

Sobre la sociología ambiental, el autor denuncia su alto grado de atomización, ya que, en el presente, está constituida por numerosas aproximaciones parciales y

muy a menudo contrapuestas. Según García, ninguna de las teorías que manejamos hoy día goza de suficiente madurez como para explicar, de forma completa, la casuística de los problemas y los conflictos ambientales, lo cual es especialmente visible cuando abordamos los conflictos ambientales de carácter intergeneracional. Estas dificultades reflejan en buena medida no sólo la relativa poca madurez de la disciplina, sino, ante todo, la complejidad tanto del objeto de estudio como de las metodologías para abordarlo. El mismo trabajo de Ernest Garcia, cuya vocación parece ser la de dar cuenta del estado de la cuestión de la sociología ambiental, contiene alguna de estas limitaciones. Entre ellas, se encuentra la no distinción entre los conceptos de *prevención y precaución* —si bien puede entenderse que ésta última es substituida por su noción de «prevención ecologista»—, fundamentales para explicar y entender el discurso de la sostenibilidad. A pesar de estas observaciones, no hay duda que la obra de Ernest García es una obra indispensable y de las más recomendables para aquéllos que se interesen en iniciarse en esta disciplina y deseen conocer a fondo los principales debates, autores y problemáticas que ésta ocupa.

Daniel Polo

J. David Tàbara

Universitat Autònoma de Barcelona